

11. *Психологический словарь* / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – С. 54-79.
12. Семенов И. Н., Степанов С. Ю. Проблема предмета и метода психологического изучения рефлексии. — В кн.: Исследование проблем психологи творчества. М., 1983. – С. 104-192.

Відомості про авторів:

Ревякіна Ірина Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології НПУ імені М. П. Драгоманова.

Курбанова Євдокія Костянтинівна – магістрантка кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 08.04.2015.

УДК 159.923 – 055.2

© Д. О. Савенко, 2015 р.

Д. О. Савенко (м. Рівне)

КОНСТРУКТИВНО-ДЕСТРУКТИВНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНКИ В ПЕРІОД РАНЬОГО ОНТОГЕНЕЗУ ДИТИНИ

З урахуванням сучасних наукових досліджень психології особистості материнство вивчається в аспекті задоволення жінкою своєю материнською роллю, особистісною та гендерною ідентифікацією. Самоідентичність жінки в період раннього віку дитини тісно пов'язана з її роллю матері і здатністю власного самовираження. В даній статті описані фактори, які сприяють процесу становлення материнства. Їх можна розділити на внутрішні і зовнішні. Внутрішніми факторами виступають певні умови, які склалися ще до вагітності і які жінка не в змозі змінити об'єктивно. До зовнішніх факторів відносять соціальні умови, те, що можна змінити.

Ключові слова: психологія особистості, гендерна ідентифікація, самоідентичність, материнство.

С учетом современных научных исследований психологии личности материнство изучается в аспекте удовлетворенности женщиной своей материнской ролью, личностной и гендерной идентификацией. Самоидентичность женщины в период раннего возраста ребенка тесно связана с ее ролью матери и способностью собственного самовыражения. Большинство психологов описывают стадии материнства в функции матери по отношению к ребенку. Однако осознание себя как матери и как женщины в период раннего развития ребенка, когда ребенок находится в периоде сепарации упускаются. В данной статье описаны факторы, которые способствуют процессу становления материнства. Их можно разделить на внутренние и внешние. Внутренними факторами выступают определенные условия, которые сложились еще до беременности и которые женщина не в состоянии изменить объективно. К внешним факторам относят социальные условия, то, что можно изменить.

Ключевые слова: психология личности, гендерная идентификация, самоидентичность, материнство.

In view of modern research psychology of personality motherhood is studied in terms of satisfaction wife parent role, personality and gender identity. Self-identity of women in the early age of the child is closely linked to its role of mother and the ability to own expression. All authors reduce maternal

stage functions in relation to the child's mother. However, awareness of themselves as mothers and as women in the early development of the child when the child is in a period of separation dropped. The article listed the factors that contribute to the process of becoming mothers. They can be classified into internal and external. Internal factors are the specific conditions that have been established before pregnancy and that a woman can not change objectively. The external factors include social conditions that can be changed.

Keywords: *psychology, gender identity, self-identity, motherhood.*

Постановка проблеми. Психологія материнства на початку XXI століття досягла піку своєї актуальності.

Проблема формування материнської сфери знаходиться на перетині двох центральних проблем вікової психології: детермінації розвитку дитини стосунками з матір'ю на різних етапах онтогенезу та особливостей ідентифікаційних процесів у жінок у період дорослості. І перша, і друга проблеми мають унікальне значення, оскільки відхилення, що можуть виникати у цих сферах породжують складні соціальні проблеми [1, с. 16].

Необхідність вивчення психології материнства і підготовки фахівців у цій галузі обумовлена бурхливим розвитком такої галузі психологічної практики, як психологічна допомога матері і дитині (корекція розвитку дитини і материнської-дитячого взаємодії), включаючи дитинство і пренатальний період. Вторгнення процесів усвідомлення в область інтимних відносин матері з дитиною, спочатку регульованих філогенетично ранніми неусвідомлюваними механізмами, вимагає ретельної наукової рефлексії як самих цих взаємин, так і способів втручання в них з метою діагностики, психологічної корекції та профілактики. Особливо це стосується нашої країни, де активно розвивається соціальний запит на такого роду психологічні послуги. Психологи стикаються з повною відсутністю теоретичного, методичного та організаційного забезпечення [12, с. 7].

Мета статті. Теоретично проаналізувати контруктивно-деструктивні фактори розвитку самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беручи до уваги загострення протиріч між потребою утвердити себе в навколишньому світі, реалізувати себе в суспільстві і необхідністю до соціальної адаптації та регуляції поведінки; потребою бути незалежною, самостійною та нездатністю брати на себе відповідальність за значущі ситуації; потребою бути вільною і наявністю внутрішньої несвободи; нездатність вирішувати свої внутрішні конфлікти неминуче призводить до необхідності пошуку шляхів управління саморозвитком особистості, підвищеній увазі вчених до дослідження динаміки аспектів буття особистості, особливостей становлення і зростання особистості на різних стадіях онтогенезу жінки.

Незважаючи на підвищений інтерес до неї, феномен саморозвитку залишається нерозкритим на етапах дорослішання особистості, переживання особистісних криз і здатності особистості долати їх [2, с. 3].

Один із таких етапів – період материнства. Особливо в період раннього розвитку дитини.

Проблема саморозвитку особистості має безліч аспектів розгляду як у теоретичному, так і в практичному планах. Вивченням проблеми материнства займалися Брутман В.І., Філіпова Г.Г., Хамітова І.Ю., Владимиров О.А., Тофан Н.І., Нестерова О.Є., Мещерякова С.Ю., Смирнова В.О., Бикова М.В. У своїх роботах вони виходили із уявлень про те, що психологічна готовність до материнства формується під впливом сукупності біологічних і соціальних факторів і, з однієї сторони, має інстинктивну основу, а з іншої – виступає як особливе особистісне утворення. Мотиваційна основа материнської поведінки формується протягом всього життя, під впливом позитивних і негативних чинників. Відповідно рівень психологічної готовності до материнства визначається дією комплексу детермінант, які мали вплив на жінку до моменту народження дитини [1, с.16].

Результати дослідження. Материнство – складний феномен, якому властиві фізіологічні механізми, еволюційна історія, загальнокультурні та індивідуальні особливості.

В наші дні материнство займає вже не найперше місце в ієрархії цінностей жінки, як колись [11, с. 13].

Д. Віннікотт зауважує, що здатність жінки "бути гарною матір'ю" формується на основі її досвіду взаємодії з власною матір'ю, в грі, у взаємодії з маленькими дітьми ще в дитинстві, а також у процесі власної вагітності та материнства. "Мати не може навчитися тому, що від неї вимагається ні з книг, ні від патронажних сестер, ні від лікарів. Її наука – це власний досвід дитинства. Крім того, вона спостерігає, як інші батьки доглядають за дітьми, можливо, сама доглядала за молодшими сестрами та братами, і, що дуже важливо, – вона багато чого навчилася в ранньому дитинстві, граючись в "доньки-матері" [5; 11].

Д. Рафаель-Леф звертає увагу на те, що дівчинка ніколи не стане гарною матір'ю, якщо не буде любити своєї майбутньої дитини ще з дитинства. Як відзначають Г.Г. Філіппова, М.Ю. Колпакова, А.І. Захаров, В.І. Брутман, А.А. Северний, О.Н. Єніколопов, вирішальними у формуванні "доброї матері" є довірливі відносини з власною матір'ю та сімейна модель материнства [11, с. 13].

О.П. Проскурняк поставила за мету розкрити основні чинники психологічної готовності до материнства. До найвагоміших чинників належать сім'я батьків і стосунки з власною матір'ю.

Повноцінне материнство передбачає збереження любові та прихильності до дитини батька. Абсолютне переключення на дитину обезцінює не тільки союз чоловіка та дружини, але і шкодить самому материнству.

З досліджень відомо, що більшість матерів, які відмовилися від своїх дітей, самі виховувалися у неблагополучних сім'ях і з раннього дитинства мали негативний досвід міжособистісних взаємин. У більшості таких родин дочок "виховували" брутальністю, криком, а часто й побоями, тобто дівчатка знаходилися в психотравмуючому середовищі.

За даними В.І. Брутмана, М.Г. Панкратової, С.Н. Єніколопова тільки в одній третій випадків жінки характеризували стосунки в батьківській сім'ї як позитивні. Багато з них росли без батька. Розлучення батьків довелося пережити в дитинстві (до 12 років) 18% жінок. Вкрай негативний вплив на формування рольових основ особистості дівчинки, а згодом – на якість її майбутнього материнства, має низький матеріальний стан та культурний рівень сім'ї [11, с. 13].

Важливим фактором впливу на само ідентичність жінки є установки.

Д. Н. Узнадзе визначає це поняття як неусвідомлювану готовність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій і дії в певному напрямку; ця несвідома готовність – основа доцільною виборчої активності людини [4].

В. І. Посева та А.А. Лук'янов наводять такі типові установки, які майбутня мати може засвоїти від своїх батьків: "Перш ніж заводити дітей, треба міцно стояти на ногах у матеріальному та професійному відношенні"; "Ти сама ще дитина; як же ти можеш виховувати дітей?"; "Ти – егоїстка, а мати повинна вміти жертвувати усім заради дітей"; "Не квапся заводити дітей. Поживи у своє задоволення"... [9, с. 22]. Зрозуміло, всі описані директиви даються батьками з добрими намірами. Але слід відзначити, що вони негативно впливають на установку та бажання мати дітей, а потім на адекватне до них відношення та власний саморозвиток в процесі.

Мері та Роберт Гулдінг, представники транзакційного аналізу визначають такі вислови як зворотні приписи – повідомлення батьківського его-стану Родитель, які можуть обмежувати, і якщо сприймаються дитиною, то в подальшому заважають дорослішанню та розвитку гнучкості мислення. Зворотні приписи включають в себе «драйвери», сформовані Тайбі Калером: «Будь сильним», «старайся», «роби все відмінно», «поспішай» і «радує мене». Все це, зрозуміло, неможливо виконати. Мері Гулдінг додала до цього списку ще парний припис: «не будь»: «будь обережним» [6, с. 28]. Це може стати деструктивним фактором саморозвитку жінки.

Взаємодія з власною матір'ю розпочинається ще з внутрішньоутробного періоду розвитку та продовжується практично впродовж всього життя жінки. Найбільш значимим є дитячий і

ранній підлітковий вік, тому що цей період життя сам по собі є сенситивним для формування базових основ особистості та стосунків зі світом.

В останні роки в центрі уваги дослідників перебуває феномен прихильності матері та дитини. В рамках етологічного напрямку досліджень прихильність розглядається як природжений біопсихічний механізм, зміст якого полягає в підтримці взаємодії між матір'ю та дитиною, необхідної для виживання та нормального розвитку дитини. Першим кроком до прихильності є встановлення зв'язку протягом перших 36 годин після народження [11, с. 13].

Психосоматична рівновага дитини тісно пов'язана емоційним контактом з матір'ю. Поведінка матері розглядається як відповідна та комплементарна уродженому репертуару поведінки дитини [3, с. 31]. Різні форми неміцної прихильності матері є джерелом неміцної прихильності дитини. Глибокі внутрішні конфлікти, що заклалися ще в дитинстві, заважають виникненню в матері прихильності до дитини. Не маючи досвіду справжньої близькості з власною матір'ю, дівчинка, яка пережила в дитинстві амбівалентні стосунки (відштовхуючо-притягуючі), втілює у своєму житті подібну модель взаємин. Для таких матерів характерний внутрішній конфлікт любові-ненависті, в основі якого лежить прагнення до глибоких емоційних стосунків з іншими та нездатність їх будувати, бажання любові та одночасно – нездатність любити [8, с. 127].

Дослідження М. Майна, Р. Голдвіна підтвердило наявність тенденції у матерів, яких самих зневажали в дитинстві, також відштовхувати власну дитину. Автори виявили зв'язок між уявленням особи про свою матір і відштовхуванням власної дитини опосередкованими специфічними перекручуваннями когнітивних процесів. Спостерігається "захисне перекручування" в пам'яті матерів, яких самих відштовхували власні матері в дитинстві. Воно актуалізує "внутрішню робочу модель", яка визначає відносини з власною дитиною [8, с. 127].

Якість зв'язку матері з донькою та його вплив на материнську сферу жінки визначається, окрім прихильності, стилем їхнього емоційного спілкування, участю матері в емоційному житті доньки. Досить стійко передається від матері до доньки адекватний стиль емоційного супроводу. Щодо цінності материнства, мова може йти тільки про відтворення моделі материнства своєї власної матері як суб'єкта, який переживає певні емоції в ситуації взаємодії з дитиною. Можна припустити, що дитина сприймає ставлення інших до своєї матері як до жінки, яка має дитину. Пізніше дається оцінка самою матір'ю ставлення до себе, інших як до матері, рефлексія дочкою ступеня задоволеності матері своїм материнством. Усе це входить у моделі материнства власної матері та її співвідношенням із сімейною та культурною моделями [11, с. 14].

У сімдесяті роки італійський психоаналітик С. Фанті обґрунтував існування ембріональної стадії психічного розвитку людини [11, с. 14]. Ця концепція дала можливість, по-перше, зв'язати всі наступні стадії зі спільним джерелом і, по-друге, висунути ідею про те, що жінка, завагітнівши, "згадує" та відтворює на органічному рівні свій стан як плоду, а на психологічному – стан своєї матері [15, с. 22].

Далі в ігровій діяльності та сюжетно-рольових іграх у "доньки-матері", в "сім'ю" відбувається конкретизація та розвиток деяких компонентів материнської сфери. Спочатку виникають сюжетно-відображувальні дії (годування ляльки, заколисування), а пізніше – прийняття на себе ролі матері [11, с. 14]. Граючись, дівчинка "приміряє" до себе різні "образи", реалізує своє бажання побути матір'ю.

Таким чином, правильна послідовність і зміст етапу нянчання забезпечують сприятливий розвиток усіх компонентів материнської сфери, або деструктивний вплив, який виливається у незмогу вчасно дати своїй дитині самостійність і таким чином застрягти разом з малюком на попередній стадії розвитку.

К.Г. Юнгом було введено поняття «внутрішня дитина» («божественна дитина») і визначено його як міфологічний та ірраціональний символ, що не зводиться до індивідуального досвіду. Розвиваючи ідеї аналітичної психології, І.В. Шевцова використовує поняття «діалог з внутрішньою дитиною» як сукупність прийомів актуалізації та заліковування дитячих травм і переживань, при

цьому обмежує його рамками психотерапії, надаючи характер штучно запущеного процесу [14, с. 22]. Методологія діалогічного підходу передбачає розгляд «внутрішньої дитини» як прояву певної смислової позиції, як суб'єкта спілкування та обігу, який розвивається.

У зв'язку з цим найбільш адекватним в рамках даної роботи підходить визначення І. В. Заусенко, що розуміє під «внутрішньою дитиною» багаторівневу афективно-когнітивну систему, яка формується в дитинстві, функціонує в теперішньому дорослої людини і детермінує її майбутнє та особистісний ріст.

Виходить, що якщо в перинатальний період існує діалог двох, а точніше, монологізований діалог матері з «внутрішньою дитиною», то після народження в нього «вплітається» голос реальної дитини як «свій-чужий» голос, який поступово інтеріорізується («монологізується») і вбудовується в структуру самосвідомості жінки. Тим самим відкривається новий етап у розвитку її внутрішнього діалогу, який може бути одномоментно представлений на двох рівнях. На рівні інтрапсихічному – у векторі переживання жінкою себе, своєї реальної дитини і «внутрішньої дитини» як досвіду власного минулого дитинства, на рівні інтерпсихічному – у векторі її соціальної взаємодії [10, с. 64].

О.І. Захарова провела дослідження, основним підсумком якого стало виділення специфіки мотиваційної сфери матері.

Починаючи з народження дитини і на тривалий період часу в мотиваційній сфері жінки лідирує прагнення до досягнення щастя і благополуччя дитини. У багатьох жінок ці мотиви відсувають на другий план сферу подружніх відносин.

Проте виділення специфічної для жінки, яка стала матір'ю, особливості мотиваційно-потребнісної сфери не означає абсолютної однаковості. Очевидно, що міра переваги материнських мотивів різна: для когось дитина – це все, що є важливого в житті, для когось – це головне, але не єдине містить зміст життя, а хтось поєднує материнство із задоволенням інших потреб або навіть надає перевагу чомусь іншому.

З урахуванням зазначених індивідуальних особливостей особистості матерів необхідно відзначити тенденцію до збагачення її мотиваційної сфери у зв'язку з дорослішанням дитини: зростання її автономії дозволяє жінкам повертатися до своїх особистих і професійних інтересів [7, с. 104].

В рамках досліджуваної проблеми можна зробити припущення про те, що настільки різна реалізація батьківських функцій може бути пов'язана не просто з ведучим для цієї діяльності мотивом (у нашому випадку мотивом досягнення щастя дитини практично у всіх жінок), а з тим, який це має для матері особистісний смисл. Іншими словами, відмінності в характері здійснення батьківства можуть бути обумовлені тим, якою системою відносин між провідними мотивами задається та чи інша поведінка матері.

Саме в результаті процесу внутрішнього співвідношення мотиву діяльності з іншими мотивами, які складають мотиваційно-потребнісну сферу особистості, породжується її смисл. Саме особистісні смисли, а в разі їх усвідомлення особистісні цінності, є основними утворюючими одиницями свідомості особистості, які визначають головне і відносно постійне відношення людини до основних сфер його життя – до світу, до інших людей, до самого себе [7, с. 105].

Підсумовуючи вищесказане, фактори материнства можна розділити на конструктивні та деструктивні.

Наприклад, до конструктивних факторів відносимо позитивний психологічний клімат в батьківській сім'ї, тобто позитивне ставлення до дівчинки обох батьків. Проте існують і деструктивні фактори, які заважають адекватному розвитку самоїдентичності жінки через її відношення до власної дитини – занадто великій концентрації на ній і втраті самої себе.

Наприклад, деструктивним фактором можна визначити перенесення почуттів до власного батька на сина. К.Хорні визначає, що природа таких почуттів носить сексуальний характер [13, с. 111]. Зазвичай подібне перенесення є несвідомим. Крім того син отримує не тільки любов, але й

застарілу ворожість. Як правило, обидва почуття витісняються. Одна з форм, в яку може свідомо вилитись цей конфлікт – це занадто опікує відношення до дитини [13, с. 112]. Таким матерям постійно здається, що їх чаду загрожує небезпека. Вони відчувають, що їх малюк може захворіти, заразитись, стати жертвою нещасного випадку. Вони буквально фанатичні у своїй опіці. Коли дитина маленька, все навколо неї повинно бути стерильним.

Є ще одна причина гіперопіки. Оскільки ця любов носить інсестуозний характер, вони постійно відчувають загрозу, що в них відберуть сина [13, с. 112].

Крім того, фактори, які сприяють процесу становлення материнства та розвитку самоїдентичності жінки, можна розділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішніми чинниками виступають певні умови, які склалися ще до вагітності та які жінка, що вирішила стати матір'ю, не в змозі змінити об'єктивно. До них належать: повноцінне проходження дівчиною всіх вікових етапів; становлення мотиваційних основ материнства: позитивний досвід взаємодії з власними батьками (особливо матір'ю); її психічне та фізичне здоров'я; особистісні особливості; якісні зміни особистості вагітної жінки; наявність успішного досвіду попередніх вагітностей та народження старших дітей.

До зовнішніх факторів відносять: потребу суспільства в створенні соціально-значущого образу матері; наявність соціальних служб з підготовки жінок до материнства; повну сім'ю; відповідність статі народженої дитини; перебування дитини протягом перших 36 годин після народження в тісному контакті з матір'ю; орієнтацію матері на духовно-моральні цінності при вихованні дівчинки: добро, любов, істину, щирість, прощення, прийняття, довіру; визнання унікальності та неповторності дитини, її самоцінності тощо. Тільки виховання, яке ґрунтується на діалогічному спілкуванні, де присутні загальнолюдські, гуманістичні цінності, створює умови для формування здорової позитивної Я-концепції дівчинки – майбутньої матері.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, самоідентичність як психологічний феномен і процес самокатегоризації особистості є рефлексивною категорією, пов'язаною з переживанням і усвідомленням жінки себе у світі. У цьому сенсі вона тотожна самосвідомості і завжди пов'язана із самістю та Я-концепцією.

Фактори становлення материнства можна розділити на конструктивні та деструктивні, а також на внутрішні та зовнішні.

В подальшому дослідженні має на меті провести пілотажне експериментальне дослідження впливу нездатності адекватної сепарації від дитини на втрату власної самоідентичності жінки.

Література

1. Безлюдна В.І. Народження другої дитини як фактор розвитку материнської сфери / В.І.Безлюдна // Наукові записки РДГУ. – 2010 – №43. – С.16-18.
2. Битянова Н.Р. Проблема саморазвития личности в психологии: Аналитический обзор / Н.Р. Битянова. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998. – 48 с.
3. Брутман В. И. Формирование привязанности матери к ребенку в период беременности // Вопросы психологии. – 1997. – №6. – С. 8-7.
4. Вачков І. В. Введення в професію «психолог» [Електронний ресурс] / І. В. Вачков, І. Б. Гріншпун, Н. С. Пряхников. – 2004. – Режим доступу: <http://medbib.in.ua/teoriya-ustanovki-uznadze.html>.
5. Винникот Д.В. Маленькие дети и их матери / Д.В. Винникот; перев. с англ. Н.М. Падалко. — М.: Независимая фирма «Класс», 1998. — 80 с.
6. Гулдинг М. Психотерапия нового решения. Теория и практика. / М.Гулдинг, Р.Гулдинг. – М.: Независимая фирма «Клас», 1997. – 288 с.
7. Захарова Е.И. Особенности мотивационной сферы матерей с детьмимладенческого, раннего и дошкольного возраста / Е.И.Захарова // Весн.Моск.ун-та. – сер.14. – 2011. – №2. – С. 97–109.
8. Колпакова М.Ю. Особенности психологической работы с матерями-«отказницами» /

- М.Ю. Колпакова // Московский психотерапевтический журнал. – 1999. – №1. – С. 127-154.
9. Лосева В.К. Рисуем семью: диагностика семейных отношений / В.К. Лосева. – М.: А.П.О., 1995. – 145 с.
 10. Минюрова С.А. Диалогический поход к анализу смыслового переживания материнства / С.А. Минюрова, Е.А. Тетерлева // Вопросы психологи. – 2003. – №4 – С. 63-74.
 11. Проскурняк О.П. Чинники та етапи становлення материнства / О.П. Проскурняк // Практична психологія та соціальна робота. – №3. – 2007. – С.13-16.
 12. Филиппова Г. Г. Психология материнства: Учебное пособие / Г. Г. Филиппова. — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. — 240 с.
 13. Хорни К. Самоанализ. Психология женщины. Новые пути в психоанализе / К. Хорни. – СПб, Питер, 2002. – 480 с. – (Серия «Мастера психологии»).
 14. Шевцова И.В. Диалоги с внутренним ребенком / И.В.Шевцова // Психологическая газета. – 2000. – №10. – С. 22-25.
 15. Шмурак Ю.И. Пренатальная общность / Ю.И.Шмурак // Человек. – 1993. – №6. – С. 22-37.

Відомості про автора:

Савенко Діана Олександрівна – аспірантка кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського держаного гуманітарного університету, викладач кафедри психології Рівненського інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Статтю подано до друку 11.04.2015.

УДК 159.97 – 616.89

© О. Є. Самара, 2015 р.

О. Є. Самара (м. Одеса)

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У МОЛОДІ З ХІМІЧНОЮ ТА НЕХІМІЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

У статті були вивчені життєві орієнтації у молодих людей із залежністю. Вибірка складалася з 35 пацієнтів з наркоманією (хімічна залежність) і 45 пацієнтів з булімією (нехімічна залежність). У порівнянні з нормальною популяцією група аддиктів характеризується менш успішним пошуком сенсу свого життя (тобто відчують екзистенційну фрустрацію), і почуттям втрати сенсу (тобто відчуттям екзистенційного вакууму). Молоді люди з хімічною залежністю піддаються більшому ризику невдалого планування та частоті зміни цілей. Їх самооцінка неадекватна, а суб'єктивні критерії оцінки результатів були нестабільні і менш сформовані. У той час як самооцінка осіб з булімією має тенденцію до зниження. Для обох підвбірок найбільш актуальною цінністю було здоров'я. Особи з хімічною залежністю вважають себе більш здоровими, ніж пацієнти з булімією. Доступність цінності «впевненість у собі» була найменшою. Ця тенденція спостерігалася в обох підвбірках і підтверджувала вираженість проблеми з самооцінкою у молодих людей з аддикціями. Були визначені перспективи додаткових досліджень.

Ключові слова: життєві орієнтації, молодь, хімічна залежність, нехімічна залежність, екзистенційні проблеми.

В статье были изучены жизненные ориентации у молодых людей с зависимостью. Выборка состояла из 35 пациентов с наркоманией (химическая зависимость) и 45 пациентов с булимией (нехимическая зависимость). По сравнению с нормальной популяцией группа аддиктов